

Анастасія Кузнецова,

старший викладач кафедри теорії й методики мовно-літературної та художньо-естетичної освіти, Миколаївський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти

Норми наголошування у фаховій діяльності вчителя літератури: вимова іменників

УДК 37.091.12.011.3-051:821.09]:808.5

<https://doi.org/10.33989/3083-6387.2025.1.329217>

Заклад освіти є важливим осередком розвитку мовленнєвої / державомовної компетентності учнів та учениць, формування їхньої українськомовної стійкості. Учителі-словесники чи не найактивніше долучаються до цього, тому професійне мовлення цих педагогів має бути на високому рівні, адже вони є взірцями грамотності для всіх учасників освітнього процесу.

Норми наголошування як складник орфоепічної діяльності вчителя-філолога визначають якість усної форми його фахового мовлення. Дотримання їх сприяє формуванню мовної культури здобувачів освіти. Учитель літератури є прикладом для наслідування, адже саме він навчає дітей правильної мови та виразного читання, що є необхідним не лише для навчання, а й для успішної соціалізації учнів.

Правильне наголошування забезпечує чітку й зрозумілу передачу інформації, запобігаючи можливим непорозумінням, які можуть виникнути через мовленнєві помилки. Так, у деяких словах наголос змінює їхнє лексичне / граматичне значення, тому нормативне акцентування сприяє уникненню плутанини й спотворення змісту висловлювання.

У вивченні літератури правильне наголошування слів допомагає передати задум автора, зберігаючи ритміку, мелодику та інтонацію тексту, особливо під час декламування поезії. Відповідно ненормативна вимова може викривити зміст і художнє звучання твору.

© Анастасія Кузнецова, 2025

Метою статті є висвітлення предметно-методичних аспектів удосконалення мовленнєвої / державомовної компетентності вчителя літератури на акцентологічному рівні.

Відповідно до мети окреслимо такі **завдання**:

1. Узагальнити основні правила вимови іменників як основи професійної лексики сучасного педагога.
2. Представити поширені акцентологічні кальки на уроці літератури та нормативні відповідники їх.
3. Запропонувати рекомендації для ефективного опанування проблемно наголошуваних іменників.

Виклад основного матеріалу.

Акцентологічні норми сучасної української мови — це загальноприйняті правила наголошування слів. Вони досить нелегкі в опануванні, зважаючи на низку чинників: вільний і рухомий характер наголосу; мовні традиції (історично усталений наголос); значна кількість правил і винятків із них; наявність слів із подвійною акцентуацією і таких, де наголос розрізняє лексичне і/або граматичне значення; недостатньо якісне мовне середовище (освітнє й особисте); вплив сусідніх мов та місцевих говірок і як наслідок цього — звичні акцентологічні кальки, зокрема росіянізми й полонізми, суржик на орфоепічному мовному рівні.

Пропонуємо узагальнені **правила вимови іменників**, ілюстровані прикладами «проблемних» слів (тут і далі — за орфоепічним словником української мови (Орфоепічний словник, 1984)):

Віддієслівні іменники на *-ання* наголошуємо на суфікс: *визнання, завдання, запитання, заслання, зібрання, навчання, читання, АЛЕ вподобання.*

Віддієслівні іменники із префіксами *ви-*, *за-*, *на-*, *по-* акцентуємо на перший склад префікса: *випадок, виплата, вислід, АЛЕ вимова і вимога; забавка, загадка, закладка (у книзі), АЛЕ заголовок; надліпка, насічка; подруга, позначка, показ.*

Віддієслівні іменники із префіксом *пере-* наголошуємо на другий склад префікса: *перебіг (розгортан-*

Професійне мовлення вчителів

ня), передрук, переказ, перепис, АЛЕ переспів, переляк, перехід.

Іменники у формі множини (окремі) акцентуємо на закінченні: автори / авторки, казки, книжки, місяці, сторінки, рази, роки, АЛЕ 2, 3, 4 автори / авторки, казки, книжки, місяці, сторінки, рази, роки; вірші.

Іменники на -метр (міри довжини) наголошуємо на останній склад: дециметр, кілометр, міліметр, сантиметр.

Іменники з коренем -україн-, зокрема топоніми і назви жителів, акцентуємо на і: Україна, українці, Пів-денноукраїнськ, південноукраїнець, Малоукраїнка, малоукраїнці, Новоукраїнка.

Іменники іншомовного походження — відповідно до вимови оригіналу: бюлетень, графіті, діалог, документ, експерт, жалюзі, каталог, квартал, псевдонім, рефлексія, симетрія, травестія, феномен, форзац, фольга.

Інші лексеми, що викликають складнощі у вимові / наголошуванні, представлені в хмарці слів:

Варто виокремити **іменники з подвійним наголошуванням**, що передбачають варіантну вимову слова без зміни його лексичного і граматичного значення, наприклад: алфавіт, апостроф, вишциванка, договір, доглядач, доповідач, заголовок, надання, первоцвіт, помилка, АЛЕ помилки (у множині), усмішка. На акцентування таких слів впливає тільки вибір мовця, і завдання співрозмовників — не виправляти одне одного, а порозумітися, дотримуючи водночас мовної стійкості.

Також наголос може **розрізняти лексичне і/або граматичне значення** низки іменників, що особливо важливо для якісного спілкування. Наведемо приклади таких слів у фаховому мовленні педагога:

об'єднання (процес)	об'єднання (результат)
Робота в групах 	Обласні методичні об'єднання
На обласному методичному об'єднанні вчителів літератури запланували об'єднання в мінігрупи.	

покл <u>и</u> кан <u>н</u> я (посилання)	покл <u>и</u> кан <u>н</u> я (призвання)
	
Скориставшись надісланим покл<u>и</u>кан<u>н</u>ям, перегляньте медіатекст про покл<u>и</u>кан<u>н</u>я сучасного вчителя.	
вида <u>н</u> ня (дру <u>к</u>)	вида <u>н</u> ня (замі <u>ж</u>)
	
У новому вида<u>н</u>ні дізнаємося про таємне вида<u>н</u>ня головної героїні роману.	
лі <u>н</u> ій <u>к</u> а (лі <u>н</u> ія)	лі <u>н</u> ій <u>к</u> а (при <u>л</u> ад)
	
Скористайтеся лі<u>н</u>ій<u>к</u>ою, щоб створити свою "лі<u>н</u>ій<u>к</u>у настрою" на уроці.	
зан <u>я</u> т <u>т</u> я (хобі, робо <u>т</u> а)	зан <u>я</u> т <u>т</u> я (уро <u>к</u>)
	
На літературному зан<u>я</u>т<u>т</u>і кожен мав своє зан<u>я</u>т<u>т</u>я відповідно до вибраного рівня.	
тере <u>н</u> (росли <u>н</u> а)	тере <u>н</u> (тере <u>т</u> орія)
	
Згадується дитинство... і наш тере<u>н</u> простору – бабусина балка, де ряснів тере<u>н</u>.	

У зав'язці твору є важлива деталь – зав'язка на ручці входних дверей.

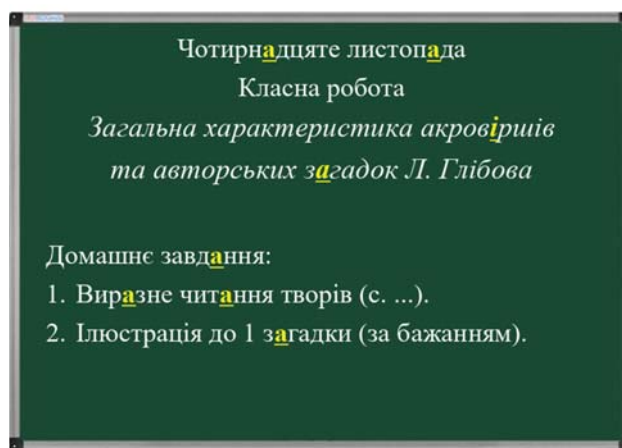
Досить часто вимова фахової лексики освітян позначена впливом місцевих говірок / діалектів та інших мов, зокрема російської. Пропонуємо добірку типових акцентологічних калібок на уроці літератури та нормативні варіанти сполук професійного мовлення:

Неправильно	Правильно
визнання помилок, визнання помилок,	визнання помилок
вимоги до завдання	вимоги до завдання
випадок у соцмережі	випадок у соцмережі
виразність вимови	виразність вимови
кілометр до Південноукраїнська	кілометр до Південноукраїнська
ознаки травестії	ознаки травестії
позначки на сторінках	позначки на сторінках
поняття про течію	поняття про течію
проміжок часу	проміжок часу
псевдоніми авторів	псевдоніми авторів
рефлексія експерта	рефлексія експерта
роки заслання	роки заслання
середина заняття (уроку)	середина заняття
уподобання книжок	уподобання книжок
феномен видання (друку)	феномен видання (друку)
форзац довідника	форзац довідника
читання віршів	читання віршів

Попри всі складнощі в орфоепічній діяльності сучасного вчителя опанування проблемно наголошуваної лексики, зокрема іменників, є цілком реальним. Для цього можна скористатися такими **порадами**:

- визначити перелік «проблемних» слів у своєму мовленні;
- перевіряти нормативні наголоси за надійними джерелами — орфоепічними словниками української мови, спеціалізованими довідниками, навчально-методичними посібниками;

- звертати увагу на вже акцентовані слова в підручнику / хрестоматії, вимовляти їх усвідомлено й контрольовано, розуміючи призначення такого маркування;
- опановувати навчальний матеріал не в повному обсязі, а порційно і системно;
- використовувати прийоми багаторазового інтервального повторення;
- візуалізувати наголос проблемно наголошуваних слів у різних навчальних матеріалах (конспект уроку, презентація, субтитри, записи на дошці, текст виступу тощо). Це можна зробити в будь-який зручний спосіб: традиційна позначка, підкреслення, велика буква, колір / фон виділення та ін. Наприклад, запис на дошці уроку української літератури в 5 класі може бути таким:

- застосовувати не тільки механічне заучування / запам'ятовування, а й задіювати логічне, асоціативне, образне, творче мислення, різні види пам'яті (зорову, слухову, тактильну, емоційну тощо);
- використовувати діяльнісні прийоми опанування орфоепічних норм:

Прийом	Приклад
Асоціативний ланцюг	Обруч, бо обручка; спина, бо спинка; проміжок, бо між чимось / кимось; уподобання, бо подобатися, до вподоби.
Контрольоване читання речень / текстів із маркованим наголосом	Чергове видання фахового довідника — про навчання виразного читання віршів у зручний проміжок часу.
Групування слів за різними критеріями	Іменники у формі множини (дужки, крапки, сторінки); віддієслівні префіксальні іменники (випадок, застібка, наліпка); іменники тюркського походження (айва, піала, шампур).

Укладання тематичного словника до уроку / кількох уроків	Тема: Літературні казки (5 клас) «Проблемні» слова: <i>автори</i> — 2 <i>автори</i> , <i>казки</i> — 3 <i>казки</i> , <i>книжки</i> — 4 <i>книжки</i> , <i>псевдонім</i> , <i>уподобання</i> , <i>читання</i>
Складання речень для розрізнення значень слів за наголосом	Закладка з <i>атласу</i> (тканини) допомогла швидко знайти потрібну карту <i>атласу</i> (збірника).
Використання / складання римів	Нагадала мама <i>сину</i> , щоб тримав він рівно <i>спину</i> . Може статися <i>пожежа</i> , як замкне уся <i>мережа</i> . Шила сукню раз <i>Марія</i> ; модний крій — <i>асиметрія</i> .

Висновки й перспективи досліджень. Дотримання акцентологічних норм сучасної української літературної мови є не тільки важливим складником професійної діяльності педагога, а й проявом поваги до неї як національного надбання. Учителю літерату-

ри — носій мовної культури — має показати приклад такого шанобливого ставлення.

Представлені узагальнені правила допоможуть словесникам зрозуміти особливості наголошення фахових іменників, сприятимуть усвідомленому вивченню їх. Запропонована добірка типових акцентологічних кальок на уроці літератури і нормативні варіанти словосполучень професійного мовлення філолога, розроблені рекомендації щодо опанування проблемно наголошуваної лексики забезпечать підвищення рівня мовно-комунікативної / державомовної компетентності сучасного педагога, формування якісного українськомовного середовища закладу освіти.

Перспективу наукових досліджень убачаємо у висвітленні предметно-методичних аспектів наголошування інших частин мови (прикметників, числівників, дієслів, прислівників).

Список використаних джерел

1. Орфоепічний словник: Близько 40 000 слів / укл. М. І. Погрібний. — Київ : Рад. школа, 1984. — 630 с.

Формуємо медіакомпетентність: проекти з інформатики за творчістю Г.-К. Андерсена

УДК 37.015.31:070]:37.091.313:004

<https://doi.org/10.33989/3083-6387.2025.1.329219>

Залучення школярів до проєктної діяльності є ефективним способом розвитку їхніх ключових компетентностей, формування творчої особистості, яка здатна критично мислити, опрацьовувати інформацію, досліджувати поставлені питання, пропонувати шляхи розв'язання проблем. Під час реалізації проєктів в учнів 3—6 класів не тільки розвиваються навички критичного й творчого мислення, а й відбувається усвідомлення і формування моральних цінностей, етичної поведінки.

У сучасному освітньому процесі проєктна робота посідає особливе місце, оскільки вона відкриває широкі можливості для застосування, інтеграції та поглиблення знань з різних освітніх галузей, прояву ініціативності, проведення досліджень, що базуються на співпраці, активному пошуку, креативності. Така діяльність сприяє розвитку пізнавальних навичок учнів, формуванню вміння самостійно конструювати свої знання, орієнтуватися в інформаційному просторі тощо.

Порівняно з традиційним проєктне навчання має низку переваг для учнів:

- поглиблене вивчення навчального матеріалу, застосування здобутих знань та навичок на практиці, інтеграція знань з різних предметів;
- розвиток пізнавальних і творчих навичок, критичного мислення;
- розвиток самостійної діяльності та навичок співпраці;
- розвиток комунікативних здібностей у співробітництві учнів між собою і з вчителем («педагогіка співробітництва»);
- розвиток уміння висловлювати власну думку, репрезентувати результати своєї діяльності у різних формах;
- розвиток соціально-емоційного інтелекту;
- розвиток індивідуальних інтересів на основі моделювання діяльності спеціалістів конкретної предметної галузі.

Використання класичних літературних творів, таких як казки Андерсена, у поєднанні із сучасними цифровими технологіями, має великий потенціал для створення цікавого навчального середовища для інтелектуального та емоційного розвитку дітей.